

O problema da galeguización do ensino superior na Galicia da preguerra

The problem of galeguización (the use of the Galician language) in higher education in Galicia before the war

Xosé FERNÁNDEZ FERNÁNDEZ

Universidade de Vigo

RESUMO: Neste traballo trátase a galeguización do ensino superior no período correspondente ao primeiro terzo do século XX. Un problema polo que loitaron intensamente os galeguistas preocupados por axeitar o ensino, especialmente o universitario, á realidade peculiar do seu país. Baixo unha perspectiva innovadora e renovadora para a época abórdanse posturas en demanda non só do uso do idioma galego, senón tamén da introdución de diversos contidos curriculares, ben como disciplinas novas a considerar nos planos de estudos, ben como temas a tratar dentro das materias cursadas, así como a solicitude de novas titulacións para a Universidade compostelá que evitarían, entre outros males, o desprazamento de estudantes cara a outras provincias foráneas. Estamos, pois, ante un conxunto de actuacións educativas necesarias para o desenvolvemento dunha ciencia e dunha cultura co principal obxectivo de coñecer para poder transformar de forma integral a realidade galega nun contexto social escasamente desenvolvido, disperso en pequenos núcleos de poboación e sangrado pola emigración.

PALABRAS CLAVE: Universidade, galeguización, titulacións, reivindicacións, autonomía, realidade social, profesorado foráneo, bilingüismo, disciplinas.

ABSTRACT: This work is about the *galeguización* of superior studies in the period of the first third on XX century. It's a problem because of the people who defend galician language fought intensely, worried about appropriate studies, specially those taking at the university, to the peculiar reality of their country. With a completely new and renovated perspective for the moment, different positions in demand are taken. These don't treat just about Galician language, but about the introduction of new curricular staments like new subjects to introduce in study plans or like things to be treated inside the subjects, as well as the request of new university degrees for the USC University which would avoid, between another causes of pain, students going to foreign regions. So, we are approaching ourselves to different educative actions really necessary for the development of science and culture with the leading objective of getting to know Galicia in order to change completely its reality, englobed within a social context not very increased, dispersed in little cores of population and marked with emigration.

KEY WORDS: University, *galeguización*, university degrees, claims, autonomy, social reality, foreing teachers , bilingualism, disciplines.

1. Dúas preocupacións claves: a desgaleguización universitaria e a demanda de novas titulacións

As preocupacións por mellorar o ensino en xeral e por adaptalo ao contexto socioambiental galego, en particular, dunha maneira integral que afectase a todos os niveis educativos, foi algo que estivo presente nos intelectuais galeguistas con intervencións educativas ao longo do primeiro terzo do século XX. Nesa loita, como non, estaba incluída tamén a Universidade. Unha paixón posta neste sentido na década 1910-1920 por homes coma Cabeza de León, Luis Porteiro ou as mesmas Irmandades da Fala. Posicións que se sumaban aos primeiros intentos de melloras que, polo menos, dende os comezos da Restauración se viñan xa demandando coa creación de novas Facultades como as de Ciencias e Filosofía e Letras, que, como sabemos, daría os seus froitos en 1922 cando se consegue que o Goberno aprobe o establecemento de estudos completos das seccións de Historia e de Ciencias Químicas en Santiago¹. Ata a data indicada, a Universidade de Santiago contaba con só tres Facultades nas que se podían cursar estudos completos de Dereito, Medicina e Farmacia.

Ante tal organigrama académico de escasas titulacións, non resultará, pois, estraño que a maioría dos intelectuais galegos tivesen que cursar estudos nalgunha destas facultades. Sirva de exemplo mencionar como pola facultade de Farmacia pasou Florentino López Cuevillas; pola de Dereito, Vicente Risco, Fermín Bouza-Brey, Luis Seoane, Anxel Fole, Carballo Calero, Fernández del Riego; ou pola de Medicina, Castelao, Luís Pimentel, García Sabell. Posteriormente, xa outros galeguistas máis novos pasarían polas aulas de Filosofía, entre eles, Álvaro Cunqueiro Mora e os destacados irmáns Xurxo e Xaquín Lorenzo Fernández. Precisamente por mor do axitado curso de 1932-33 sería Xurxo, como representante dos estudantes de Filosofía na Xunta de Goberno, o que sofrería a apertura dun expediente disciplinario, xunto con outros estudantes, entre os cales figuraba o vicepresidente da F.U.E. Laureano Poza Juncal, así como a clausura do local do que dispuña esta asociación estudantil na Facultade de Dereito. Estas represalias contra Xurxo Lorenzo, que segundo o seu biógrafo Risco principiara a carreira de Filosofía e Letras en 1930, chegando a ser o mellor discípulo do profesor Agustín Millares e Secretario do SEG en 1932, levaron a que no curso seguinte, 1933-34, estes dous irmáns tivesen que deixar a Universidade compostelá para írense a de Zaragoza “por causas que tiñan que ver co seu galeguismo”².

Aténdonos aos datos estatísticos referentes ao alumnado, nuha recompilación levada a cabo por Isaura Varela reflítese como a poboación universitaria, despois dun claro des-

¹ Vid. BARREIRO FERNÁNDEZ, X. R.: “La Facultad de Filosofía y Letras. 1. Hasta la creación de la Sección de Historia en 1922”, en DÍAZ Y DÍAZ, M. C. (ed.): *La Universidad de Santiago*, Santiago de Compostela, Universidad, 1980, pp. 141-145.

² RISCO, V.: “Xurxo Lourenzo Fernández 1910-1934”, *Nós*, nº 124-125 (IV-V-1934), p. 67.

censo na primeira década dos anos vinte se mantén case constante. Será precisamente a partir do curso 1923-1924 cando comeza un acelerado ascenso ata superar de forma notable os dous milleiros no curso 1934-1935³. Unha nova situación á que, non cabe dúbida, contribuiu en boa medida a creación dos novos estudos.

Inda que este incremento de alumnado e a oferta de novas titulacións supuña un logro importante, había moitas outras fronteiras nas que traballar dende os intereses galeguistas. Unha delas era a carencia de estudos relativos a historia de Galicia na mesma Facultade de Filosofía e Letras. Risco, referíndose a iso no seu libro *Elementos de Metodología de la Historia*, publicada en 1928, laiábase de como podían “salir de ella los licenciados ignorando en absoluto aspectos tan fundamentais coma os relativos á historia Galicia”⁴.

Á demanda anterior xuntárase a reivindicación da Cátedra de Lingua e Literatura Galo-Portuguesa, existente xa no Plan de Doutoramento da Universidade Central na Facultade de Filosofía e Letras desde 1910, e que, sen embargo, en Galicia tería que agardar ata os anos setenta para ver tal feito consumado coa denominación de Ricardo Carballo Calero. Pois de nada serviu a insistencia recorrente da súa existencia na prestixiosa institución educativa madrileña. Así, digamos de paso que nada máis creada a Facultade de Filosofía e Letras na Universidade compostelá esta institución aproveita o feito para dirixirse ó Goberno, por iniciativa do ilustre catedrático Armando Cotarelo, co fin de que se establecese tamén dita Cátedra de Lingua e Literatura Galegas no centro santiagués⁵. Algúns anos máis tarde, na diáspora, dende Uruguai o presidente e secretario do Centro Galego de Montevideo, C. Sánchez Mosquera e Mariano Varela, respectivamente, dirixirán outro escrito ao presidente co Consello de Ministros en representación da Xunta Directiva daquel centro solicitando do Goberno español como “un acto de justicia” a creación das susoditas cátedras de idioma e literatura na Universidade de Santiago, e, a ser posible, en todas as Escolas Normais de Galicia⁶.

Sobra dicir que a negativa do Goberno dificultaba en gran modo o poder dispor de autoridades en lingua galega que puideran estudar este idioma en profundidade, emitindo xuízos valorativos de peso en criterios tan importantes como o establecemento dunhas normas estandarizadas tan necesarias para as publicacións de toda índole e, moi especialmente para o ensino escolar, sen sentirse obrigado a ter que recorrer nestes estudos a autoridades lingüísticas castelás, entre as que figuraban García de Diego ou mesmamente alemáns coma Hans-Karl Schneider ou Fritz Krüger, pois xa Risco na súa viaxe pensioada polas terras do Rhin, no verán de 1930, gabara o adiantado que estaban en Alemaña nos estudos lingüísticos. Un impedimento que dificultou que o Seminario de Estudos Galegos contase cunha Sección de Filoloxía galega tan necesaria nos debates da normativización lingüística, pese aos seus esforzos por realizar traballos de investigación filolóxica galega, organizar cursiños ou conferencias a cargo de profesores coma Tobío Fernández,

³ Vid. VARELA, I.: *La Universidad de Santiago 1900-1936*, Sada (A Coruña), Edicións do Castro, 1989, p. 171.

⁴ RISCO, V.: *Elementos de Metodología de la Historia*, A Cruña, Nós, 1928, p. 157.

⁵ “Na Universidade de Santiago. A cátedra de lingua e literatura galegas”, *A Nosa Terra*, nº 189 (25-VI-1923), p. 7.

⁶ O escrito foi publicado baixo o título “Por la enseñanza del idioma gallego”, *La Zarpa*, 29-6-1930, p. 7.

Armando Cotarelo, Abelardo Moralejo ou dos estranxeiros Gamillscheg ou Reichenkrone, ás veces en colaboración coa propia Universidade⁷.

Non obstante, á creación das dúas novas Facultades, en Santiago permitía ampliar o abanico de posibilidades académicas impedindo a viaxe de estudantes a outros establecementos foráneos ou liberando vocacións oprimidas por unha oferta universitaria restrinxida. Isto posibilitou que Dereito non fora a única carreira escollida por homes de letras, senón que pouco a pouco aumentara a demanda cara a outras opcións con estatísticas recollidas nun interesante traballo de María Jesús Souto Blanco⁸.

Mais xunto co exposto, habería outro problema fundamental: en palabras de Valentín Paz Andrade, a Universidade estaba “fossilizada”, ancorada no pasado e desgaleguizada⁹. Nesa liña de necesidade de cambio, o mestre Juan Jesús González escribía:

“Y la Universidad debe preparar para la vida y para preparar la vida tiene que enseñar para la vida también. No debe preparar para el título porque el título es una ficción y la ficción no es nada [...] Y la Universidad compostelana padece la enfermedad del oficialismo y del academicismo: no prepara para la vida, prepara para un certificado de estudios y preparar para un certificado es hacer una labor negativa, es no preparar a nadie en el terreno ideológico, espiritual; y la Universidad, entendemos nosotros, que debe ser una escuela de ideas y de espíritus y de hombres”¹⁰.

Por unha banda, as cátedras, os laboratorios, as bibliotecas precisaban vestirse á moderna coma nas gloriosas Universidades de Europa; xa que canto máis europea fose, máis galega sería. Por outra banda, emprazada esta fisicamente en Galicia, espiritualmente nada do que nela se ensinaba tiña que ver coa realidade do país ao que teoricamente debería beneficiar. Tal como ben sinala a profesora Sabela Rivas Barrós, nin nos contidos impartidos nin nos traballos de investigación se tiña en conta aspecto algún da vida galega. Algo que se consideraba grave polas consecuencias negativas que traía para o desenvolvemento cultural e integral de Galicia e no que prioritariamente van concentrar as forzas os galeguistas¹¹. Ademais, convén matizar que nestas aulas sementábase no profesorado de ensino secundario, o cal precisaba cursar estudos de licenciatura para poder optar á ensinanza deste nivel ou superior.

Polo tanto, tamén neste último tramo educativo se presentaba unha tarefa complicada que había que afrontar nese necesario proceso de galeguización. E vaise emprender dende varios puntos, algúns dos cales se centraban precisamente na demanda de novas titulacións e da implantación dunha cátedra de galego na liña que apuntabamos antes. Con eles, a reivindicación dunha autonomía universitaria axeitada ao carácter diferencial

⁷ Vid. Seminario de Estudos Galegos: *Seminario de Estudos Galegos. Dez cursos de traballo (1923-1934)*, Santiago, 1934 (2ª ed.), p. 48.

⁸ Vid. SOUTO BLANCO, Mª J.: “A Universidade de Santiago de Compostela (1857-1936)”, *Revista Galega do Ensino*, nº 11 (V-1996), pp. 168 e 169.

⁹ Vid. PAZ ANDRADE, V.: “Galizia e-a Universidade de Compostela”, *A Nosa Terra*, nº 133 (1-II-1921), pp. 1 e 2.

¹⁰ GONZÁLEZ, J. J.: “Del ambiente universitario”, *La Zarpa*, 13-IV-1923, p. 1.

¹¹ Vid. RIVAS BARRÓS, S.: *A derradeira lección dos mestres*, Vigo, Xerais, 2001, p. 118.

de Galicia, o rexeitamento da presenza masiva de profesorado foráneo ou a creación dunha residencia de estudantes a piques de rematar o primeiro pavillón cando comezou a guerra do 36, podemos dicir que foron os aspectos máis salientables converxentes na liña de actuación galeguista neste período de preguerra. Un camiño nada doado no que non faltaron tampouco atrancos políticos, entre os que se destaca o réxime primorrverista coa súa actitude unificadora oposta a calquera intento descentralizador. De aí que mentres tanto serían precisamente os homes do Seminario de Estudos Galegos, moitos deles profesores nos diversos niveis educativos e con moita limitación de medios económicos, os que se mergullasen no estudo e na investigación da realidade integral do noso país, desenvolvendo iniciativas galeguistas encamiñadas ao erguemento da nosa ciencia e da nosa cultura¹². Inda que esa obra do SEG non era dabondo. A actividade deste centro, o máis activo da cultura galega valorizado no estranxeiro, como indica Risco, tiña “que ser ampliada, estendida, espallada, levada ao pobo”. E para o ourensán corresponderíalle de forma especial á Universidade e ós outros centros de ensino o “levar á coñecencia de todos os resultados das investigacións qu’alí se facían”¹³. Un exemplo claro de esforzo dos intentos de enlace entre ambas institucións estaba na designación do catedrático de Dereito Internacional, Salvador Cabeza de León, como presidente do SEG. Pretendíase, pois, que o concepto de galeguización desenvolvese as peculiaridades galegas nos estudos xerais: introduci-la lingua galega na Universidade como disciplina científica e de comunicación e institucionalizar estudos de cuestións galegas creando cátedras permanentes de historia, xeografía, etnografía, filoxía e literatura. Nunha palabra, que a Universidade fose foco dunha cultura que se estaba creando á marxe dela, cando non contra ela.

Noutra orde de cousas, facendo extensible as preocupacións pola calidade do ensino galego, non podemos deixar de salientar a campaña en pro do Maxisterio que se viña sostendo dende *El Pueblo Gallego*, en 1932, na necesidade de crear a Facultade de Pedagogía en todas as Universidades, co obxecto de prestigiar a función do ensino, facendo obrigatorios os estudos pedagóxicos ao profesorado de todos os graos. A idea arranca seguindo o xesto da República que creara a Sección de Pedagogía na Facultade de Filosofía e Letras da Universidade Central (onde tamén unha vintena de anos antes se creara a Cátedra de galego) coa supresión da Escola de Estudos Superiores do Maxisterio de Madrid, expedindo tres clases de títulos: certificados de estudos pedagóxicos, licenciatura e doutoramento en Pedagogía. A licenciatura facultaba para opositar a cátedras de Pedagogía das Escolas Normais, inspeccións educativas e direccións de Escolas Graduadas de máis de seis graos¹⁴.

¹² En palabras de CASTELAO, A.: *Sempre en Galiza*, Vigo, Galaxia, 1995, p. 98: “En 1923 fúndase o «Seminario de Estudos Galegos» para centralizar os traballos de investigación e inaugurar en Galiza unha solidariedade científica que supra as deficiencias da Universidade”.

¹³ Vid. RISCO, V.: “Sobr’a Universidade Compostelán”, *Heraldo de Galicia*, 25-V-1931, pp. 2. Tamén en *Céltiga*, nº 152 (25-IV-1931).

¹⁴ “La Facultad de Pedagogía”, *El Pueblo Gallego*, 2-II-1932, p. 1.

2. Posturas de Risco e outros galeguistas

Partindo destas consideracións anteriores introdutorias do proceso galeguizador para o desenvolvemento dunha ciencia e dunha cultura do país, vexamos cales foron as propostas de Vicente Risco un dos mentores do nacionalismo galego e autor de programas para a galeguización do ensino realizados por encargo de distintas entidades. Podemos dicir que as súas reivindicacións en demanda da galeguización universitaria comezan cedo e van unidas ao proceso galeguizador do ensino en xeral. Así, practicamente na mesma data en que publica o “Plan pedagóxico pr’a galeguización d’as escolas”, no ano 1921, dirixe un telegrama ao reitor da Universidade, asinado por un grupo de intelectuais ourensáns máis, demandando “que de hoxe en adiante ademita os traballos e exercicios académicos en idioma galego e nos demais idiomas peninsulares, coma xa, dando un exemplo dino de imitanza, fixo a Universidade de Barcelona”¹⁵. Tal como se expresa no texto, aproveitábase, como sempre, a ocasión do exemplo vido de Cataluña onde esta Universidade barcelonesa acababa de establecer nos seus Estatutos, xa sancionados polo Goberno, que para as teses doutorais podería usarse os tres idiomas peninsulares ademais do portugués. A numerosa e diversificada procedencia intelectual dos asinantes fai ver que o compromiso da petición era serio, pois figuraban no escrito: Basilio Álvarez (crego e loitador nas Sociedades Agrarias en defensa dos dereitos do campesiñado), Ramón Otero Pedrayo (catedrático do Instituto); Vicente Risco (licenciado en Dereito e profesor da Escola Normal), Roberto Blanco Torres (xornalista), Julio García Pérez (licenciado en Medicina), Antonio Couceiro Freijomil (inspector de primeiro ensino), Florentino López Cuevillas (licenciado en Farmacia), os avogados Euxenio Montes e Arturo Noguerol, Manuel López Enríquez (médico), Antonio Buján (periodista e presidente da Federación Provincial Agraria), Francisco Lamas Barreiro (pintor), Juan Carid (avogado e secretario da Federación Provincial de Sociedades Agrícolas), José Berbén, Doroteo Gómez (secretario da Cooperativa Agraria), os mestres nacionais Ramón Alonso e Manuel Vázquez Gutiérrez, e outras personalidades.

Andado o tempo, en outono de 1930, publica Risco o libro *El problema político de Galicia*. Transcorreran xa catorce anos dende que fora creada a primeira Irmandade da Fala na Coruña¹⁶ e dende que en voceiros como *A Nosa Terra* ou *El Pueblo Gallego* apareceran sobrados argumentos defensores da necesidade de introducir a nosa cultura no ámbito científico universitario. Non obstante, nesa prolongada postura reivindicativa do galeguismo, Risco laiase nesa obra de que a lingua galega non se ensine en ningún establecemento oficial nin particular cando xa existían cátedras de francés, de inglés, de alemán, de italiano, nos institutos, nas normais, nas universidades e nas escolas especiais, pero

¹⁵ Vid. “Nuestro idioma en las tesis doctorales. Un telegrama al rector de la Universidad compostelana”, *La Zarpa*, 9-X-1921, p. 1.

¹⁶ No comezo do curso de 1919 dicía Viqueira referíndose á necesidade de ensinar en lingua galega: “A insinanza será en Alsacia bilingüe (francés e alemán). O goberno veu de crear unha cátedra de provenzal na Universidade de Als de Provenza. Co tempo crearanse outras de catalán na de Montpellier, de vasco na de Burdeus. [...] En Provenza já hai libros pr’a elo e profesores de Liceos (Institutos) teñen lido aos rapaces poesías de Mistral en provenzal, na clase de literatura. Mistral foi o pai da teoría do insino bilingüe e hoje considera-se como representante da Franza futura”. E remata: “Pra que digan que as Irmandades andamos atrasadas”. Vid. VIQUEIRA CORTÓN, J.: “O nazionalismo xurdindo”, *A Nosa Terra*, nº 99 (5-IX-1919), p. 4.

pola contra ningunha en galego ou alomenos en portugués. Un considerado atraso pedagóxico español no ensino superior do que non se albiscaban novos horizontes inmediatos, pois como indicamos anteriormente, recrimina tamén o feito de que na Universidade Central madrileña haxa unha cátedra de Lingua e Literatura galaico-portuguesa cando na Universidade compostelá, que algúns chamaban galega, non existía ningunha. Para esa desgaleguización da Universidade compostelá o profesor ourensán non escatima palabras en termos bastante radicais:

“¡Universidad gallega! Yo quisiera saber qué es lo que tiene de gallega nuestra Universidad: ni la lengua, ni la literatura, ni la historia, ni la geografía, ni la economía, ni las costumbres jurídicas, ni ninguno de los aspectos de la vida gallega es allí objeto de enseñanza. Ved si voluntariamente algún profesor quiere de paso referirse a alguno de esos asuntos, si tiene tiempo para ello, o algún breve curso, como los del doctor Cotarelo. La universidad compostelana es una universidad castellana colocada en Galicia. Todos los establecimientos de enseñanza que tenemos son establecimientos de enseñanza castellana colocados en Galicia.

Aquí se puede ser maestro, bachiller, profesor, médico, funcionario, magistrado, notario, canónigo, obispo, obtener los más altos grados y los más altos cargos sin saber nada acerca de Galicia. El Estado *concede gratuitamente el derecho a ignorarla*. He aquí el modo absurdo que se tiene de culturizar nuestro país: forzándole a ignorarse a sí mismo”¹⁷.

Practicamente, son as mesmas e enérxicas palabras cas empregadas seis anos atrás polo galeguista Lois Peña Novo, cando sinalaba dende o voceiro vigués no mesmo ano da súa fundación que:

“Estamos acostumbrados a designar la Universidad de Santiago con el sobrenombre de «Universidad Gallega»; pero de gallega solamente tiene la circunstancia accidental de su residencia, sus enseñanzas, sus textos, su espiritualidad no son gallegas. En sus aulas no se ha hecho ninguna investigación ni se ha resuelto ningún problema que afecte a la vida y a la cultura de Galicia”¹⁸.

Na mesma liña mostrábase Antón Villar Ponte en “Pensamento e Sementeira”, indicando que a Universidade de Santiago era “unha fábrica de tantas fábricas de licenciados” carente de “anhelo patriótico” e alienante da cultura autóctona. E é que cumpría ser esixentes de vocación e convicción. Tarefa complicada e paciente. Nela insistía, cunha actitude máis atenuante, o deputado Otero Pedrayo, que sendo electo por Ourense e reforzando a política do Partido Galeguista, pronuncia un discurso nas Cortes, o 24 de maio de 1933, referíndose precisamente ao “problemas de Galicia”. Nel indica como a tendencia a conseguir unha Universidade plenamente galega seguía estando presente e puña de relevo como -a pesar dos constantes esforzos feitos “en pro de eso que se titula la galleguización de la Universidad” polos homes do renacemento nacionalista, entre os que, claro está,

¹⁷ RISCO, V.: *El problema político de Galicia*, Madrid, CIAP, 1930; reproducido en RISCO, V.: *Obras completas*, Vigo, Galaxia, t. 4, 1994, p. 170.

¹⁸ PEÑA NOVO, L.: “La Universidad gallega”, *El Pueblo Gallego*, 1-X-1924, p. 1.

se inclúe el, e especialmente polos estudantes das Fues- esa expresión “ha llenado de alarma a algunas gentes”¹⁹.

Igualmente, no mesmo discurso oteriano, alúdese á necesidade dun levantamento do espírito galeguista en todos os niveis do ensino: primario, secundario e universitario, á implantación de cátedras de Lingua Galega nas Escolas Normais, á concesión do dereito de bilingüismo para Galicia parello ao concedido para Cataluña, á autonomía universitaria na que se deixe á Universidade compostelá unha marxe ampla para que poida crear as súas Facultades, entre as que estaría unha Facultade de estudos rexionais. Nunha palabra, aspiraban a que toda a vida intelectual e espiritual de Galicia se concentrase e fose rexida por este centro de ensino superior. De aí que

“al decir Universidad gallega queremos decir que no sólo el estudio de la Etnología, de la Prehistoria, de la Naturaleza, de todos los aspectos de vivir antiguo y presente de Galicia en el mundo de las ideas y de la naturaleza, sino también que todo el cosmos inmenso de la cultura universal sea estudiado con ese espíritu galego”²⁰.

Outro insigne nacionalista, Alfonso Daniel Rodríguez Castelao, na significativa obra *Sempre en Galiza*, reprochaba como as escolas públicas, o ensino secundario e a Universidade de Santiago eran dende sempre axentes desgaleguizadores; como o ensino exclusivo do castelán impedía o cultivo das demais linguas e, por ende, o desenvolvemento doutras culturas; e como un galego podía “sen saír de Galiza, conquistar un tido universitario, exercer unha profesión liberal e ignorar que existeu Rosalía de Castro”²¹. Neses intentos por mellorar a situación descrita, sendo deputado nas Cortes durante a IIª República testemuña aínda a reiterada falta de compromiso coa palabra prometida por parte dalgúns políticos: “Eu recibín, por tres veces, a promesa de que se crearían Cátedras de galego nas Escolas Normas de Galiza, e na derradeira conquistarían autorización para comunicalo á prensa; pero eran promesas falsas”²².

De por parte, xa que logo, non quedaba máis remedio que buscarse a vida por outras canles extraoficiais. ¿Cómo? O propio Risco nos dá a resposta:

“De este modo, la verdadera cultura gallega, el estudio de nuestro país y de sus condiciones de vida y desarrollo, de su tradición, de las posibilidades espirituales, se hace completamente fuera del campo de la cultura oficial, por hombres entusiastas y abnegados que trabajan gratuitamente, con el menor auxilio posible, y se agrupan para colaborar en instituciones como el Seminario de Estudios Gallegos, la Real Academia Gallega, la Comisión de Monumentos de Ourense, la Sociedad Arqueológica de Pontevedra, o se mantienen

¹⁹ CASTELAO e OUTROS: *Discursos parlamentarios (1931-1933)*, Sada (A Coruña), Edicións do Castro, 1978, pp. 137-151 A cita é da páxina 146.

²⁰ *Ibidem*, p. 147.

²¹ Vid. CASTELAO, A.: *Sempre en Galiza*, Vigo, Galaxia, 1995, p. 97, 5ª ed.

²² *Ibidem*, p. 220. Na mesma obra, p. 98, con respecto ao decreto do Goberno provisional da República que concedía a cooficialidade do idioma e o bilingüismo escolar para Cataluña, Castelao, corrobora: “Un decreto menos ambicioso foi reclamado para Galiza, e un mesmo *Ministro de Instrucción Pública* enganounos dúas veces –unha o ano 1931 e outra en 1936- con promesas que non foi capaz de cumprir”.

aislados. Al fin, la labor realizada en los últimos tiempos ha comenzado a atraer la atención pública, y las Corporaciones oficiales, comprendiendo su inmenso valor, han comenzado a concederles algunas subvenciones, gracias a las cuales pueden, aunque lentamente, realizarse y publicarse los trabajos, lo cual aun causa gastos a los investigadores”²³.

Noutro artigo publicado por Risco “Sobr’a Universidade Compostelán”²⁴ segue, no esencial, a liña utilizada un ano antes en *El problema político de Galicia*. Continúa insistindo en que a Universidade non é unha Universidade galega, senón unha Universidade castelá encravada en Galicia sen influxo algún sobre o pobo e insiste en como “a historia *do esprito* da Universidade Compostelán está por facer”, debendo esta abrir as portas á cultura integral deste singular país. Entre os impedimentos máis serios para esa galeguización da Universidade como institución creadora dunha cultura propia, menciona: a presenza masiva de profesorado e alumnado foráneo nas súas aulas, a actitude antigaleguista dalgúns profesores nativos e a emigración de estudantes galegos á outras universidades coma á de Valladolid. Para evitar esta fuxida de estudantes propón que sería bo

“traballar pol-a Residenza d’Estudantes, chamada a ser a sucesora dos antigos Colegios iniciás do Estudo Compostelán. Compre erguer e estender o Patronato da Universidade, as asociaciós d’antigos alumnos, etc., etc., etc. pra dotala de Bibrioteca, Laboratorios e meios de traballo, e compre atrague-la nosa vida espiritoal arredor da Universidade, compre arredeala de quentura, d’alento, d’ambiente galego, pra que iste se vaia metendo n-ela, e vaia trocando en órgao da nosa cultura autóctona”²⁵.

Non obstante, convén puntualizar que si a presenza de estudantes foráneos de ámbito lingüístico castelán (resto de España e Latinoamérica) na Universidade de Santiago tiña unha certa importancia, talvez non adquiría o protagonismo que lle daba Risco. No artigo citado, o profesor normalista ourensán dinos que “nas Facultades de Dereito, Letras e Farmacia, o 60% ou máis, dos estudantes son alleos a Galiza, casteláns e bascos” e que con respecto ao profesorado “ja non digamos, porque ten habido catedráticos qu’eran nemigos jurados da renacementa galega”. Datos estatísticos un tanto esaxerados. Pois, se manexamos as porcentaxes de distribución dos estudantes nas diversas Facultades segundo a súa procedencia xeográfica aportados por María Jesús Souto Blanco, para o período 1900-1930, o 64,62% procederían de Galicia e os restantes do resto de España, con tan só o 3,13% de Latinoamérica e unha porcentaxe insignificante do resto do mundo. Non obstante hai diferenzas significativas en canto ás Facultades. En Dereito proceden dalgunha provincia galega o 88,71%, en Medicina o 78,76 e en Farmacia a cifra descende a 29,52%, menos dun terzo²⁶. De non variar as porcentaxes substancialmente na etapa republicana, ante a gran maioría de estudantes galegos matriculados na Facultade de Dereito, parece razoable que fosen estes os que acadasen maior relevancia reivindicativa de

²³ RISCO, V.: *El problema político de Galicia*, citado, p. 170.

²⁴ Este artigo foi publicado en varios medios. Vid. RISCO, V.: “Sobr’a Universidade Compostelán”, *Heraldo de Galicia*, 25-V-1931, pp. 2 e 8; *Céltiga*, nº 152 (25-IV-1931). Citaremos pola primeira fonte.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Vid. SOUTO BLANCO, Mª J.: “A Universidade de Santiago (1857-1936)”, *Revista Galega do Ensino*, nº 11 (V-1996), p. 180.

orientación nacionalista ben a través da súa propia “Asociación Profesional de Estudiantes de Derecho” (A.P.E.D ou A.P.A.D.), ben liderando outras formacións.

Sobre a orixe foránea do profesorado non manexamos datos concretos, si sabemos que algúns deles mantiveron enfrontamentos co galeguismo, coma foi o caso dos catedráticos de Latín, Abelardo Moralejo Lasso; de Dereito Procesal, Niceto Alcalá Zamora y Castillo; de Historia de España, Carmelo Viñas y Mel ou do de Química Inorgánica, Ricardo Montegui y Díaz de Plaza, este último vicerreitor e reitor na IIª República. Á lista pódese sumar algún antigaleguista galego coma é o caso dos catedráticos de Terapéutica, Antonio Novo Campelo e de Dereito Civil, Felipe Gil Casares. Pero tamén había algúns sobranceiros galeguistas, moitos deles vencellados co SEG. Citaremos novamente aos catedráticos de Dereito Internacional e Dereito Canónico, Salvador Cabeza de León, o de Lingua e Literatura Españolas, Armando Cotarelo Valledor (que alá por 1906 elaborara un programa con leccións da literatura galega medieval e moderna) e o de Anatomía, Alejandro Rodríguez Cadarso, deputado pola O.R.G.A. e polo P.R.G, ademais de ser un Reitor que contaba coa simpatía do alumnado galeguista como o mostra o feito de que fose apoiado no seu acceso ao cargo polo movemento estudantil da FUE (Federación Universitaria Escolar). Logo virían outros profesores xa máis novos entre os que figuran algúns coma Antón Fraguas, Isidro Parga Pondal, Juan López Durá, Clemente Zapata e Lois Tobío. Así e todo, para o Armando Cotarelo, buscar boa vontade entre o profesorado que suplantase o rexeitamento do Goberno na orientación galeguista dos programas oficiais, era “lo más difícil”²⁷.

Respecto á ida do alumnado galego á Universidade de Valladolid, non posuímos datos das súas porcentaxes, mais non cremos que isto fose un proceso serio de desgaleguización, pois o motivo parece ser que era a benevolencia académica que o mesmo Risco recoñecía usando a denominación de “coladera”²⁸.

3. Algunhas realizacións concretas

Por razóns políticas obvias, non resulta estraño, xa que logo, que fose durante a IIª República, especialmente no primeiro bienio, cando máis se intensificou a galeguización do ensino en xeral e da Universidade en particular. De por parte, será agora cando aparecen as Mocedades Galeguistas, a agrupación xuvenil *Ultreya* e cando se acentúa a postura reivindicativa da autonomía para a Universidade galega, as mobilizacións estudantís e as axitacións universitarias organizadas a través da FUE, que xa mantiveran un importante papel na precipitación da crise que conduciu ao final da Ditadura de Primo de Rivera. Pois, como sostén Isaura Varela, a actitude da FUE non presentou fisuras e dende un principio se definiu como unha forza activa colaboradora no proceso da galeguización chegando a crear verdadeiras tensións na Universidade compostelá nos últimos anos²⁹.

²⁷ Vid. COTARELO, A.: “Galleguismo Universitario”, *El Pueblo Gallego*, 10-X-1930, p. 1.

²⁸ Vid. RISCO, V.: “Sobr’a Universidade Compostelán”, *Heraldo de Galicia*, 25-V-1931, pp. 2.

²⁹ Seguindo as consideracións desta historiadora da Universidade compostelá, o “cúmulo de actividades desenvolvidas por la FUE en los primeros años republicanos no logra ocultar las tensiones surgidas en la

Nese ámbito das realizacións da galeguización do ensino universitario cabe mencionar os esforzos de Álvaro das Casas, quen en 1932 realizou unha interesante enquisa a estudantes e profesorado da Universidade compostelá, galeguistas e antigaleguistas, coa finalidade de recoller información sobre o que pensaban dela e que entendían pola súa galeguización. Entre os enquistados figuraban homes de renome no eido das Ciencias e das Letras procedentes de dentro e fóra de Galicia: o reitor, Rodríguez Cadarso; o vicerreitor, Ricardo Montequi (castelán); o secretario, Arias Ramos (castelán); o catedrático de Letras, Moralejo Lasso (castelán); o catedrático de Ciencias, Calvet Prats; o decano de Letras, Pérez Bustamante (castelán); o último presidente da FUE, García Sabell e o vixente, Carballo Calero (galego); os auxiliares universitarios, Mariano García (castelán) e Lois Tobío (galego); o estudante marxista, Luís Seoane; os profesores de Instituto, Pérez Gómez (galego) e Hontoria (castelán) e o axudante "apolítico" da Universidade, Seixo, entre algún outro. As respostas coinciden na necesidade de galeguizar e universalizar a Universidade, abrila a Europa (Viqueira, en 1921, falaba xa de relacionarse cos países afíns do Atlántico)³⁰, introducir o idioma galego e establecer axiña cátedras en materias coma lingua, literatura, historia, economía e xeografía de Galicia sen prexuízo de intensificar nos estudos xerais outros aspectos interesantes da terra galega³¹.

Cuestións semellantes ás indicadas eran reivindicadas polo estudante de Dereito, Francisco Fernández del Riego, nun soado discurso inaugural do curso 1933-34, que aínda o emociona hoxe cada vez que se refire a el³². Discurso do que, dado o seu interese, paga a pena esbozar un pequeno comentario. O mencionado alumno de Dereito fora designado para tan notable acto polos compañeiros que constituían a Cámara Federal da FUE, dando cumprimento a unha disposición do Ministerio de Instrución Pública (*Gaceta* do 19 de setembro de 1930) pola que se rexía a cerimonia de apertura de curso. Nese acto, e en iguais condicións protocolarias có catedrático de quenda, participou nun relevante discurso como representante do alumnado. Fernández del Riego inicia a súa intervención referíndose á exitosa implantación do sistema cíclico no Bacharelato, sistema ó que dito sexa de paso

Universidad de Santiago desde su entrada en lo órganos de gobierno. Su monopolio como representante oficial del alumnado y su participación en los desórdenes escolares de los últimos cursos la colocaban en una crítica situación aprovechada por la «reacción» claustral para presentarla como una organización, *minoritaria y subversiva*, culpable de las anomalías académicas". Vid. VARELA, I.: *Op. cit.*, pp. 256-7.

³⁰ "Como órgano de cultura galega a nósra universidade debe ollar pr'a os países afís esos que bordean o Atlántico e establecer relacións con eles. Portugal, América do Sur, Brasil e América do Norte, Franza, Irlanda, Inglaterra, son países que hoje cuase non coñece o nósro povo máis que pol-o nome ou superficialmente, só no seu aspecto externo, e con os que convivindo obteríamos moito proveito e levaríamos o nósro traballo ao tesouro universal da humanidade". VIQUEIRA, J.: "Pensamentos para unha Universidade Galega", *Nós*, nº 4 (31-I-1921), p. 3.

³¹ As referencias a esta enquisa aparecen en varios medios: "A galeguización da Universida de Compostela", *A Fouce*, nº 45 (1-III-1932), p. 4; CASAS, A. das: "En precúra da realidade galega. O que supón a galeguización da Universidade", *Heraldo de Galicia*, 18-VII-1932, p. 3; CASAS, A. das: "En precúra da realidade galega. A nósra Universidade", *Nós*, nº 97 (15-I-1932), pp. 13-18.

³² Vid. FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F.: "*La Universidad gallega ante el momento actual. Discurso lido na inauguración do curso académico 1933-1934 na Universidade Literaria de Santiago*, Tip. Paredes, 1933; tamén en FERNÁNDEZ DEL RIEGO, F.: "*La Universidad gallega Ante el Momento Actual. Discurso pronunciado por nuestro colaborador Francisco F. del Riego en la apertura del curso 1933-1934*", *Galicia*, nº 337 (2ª época), 12-XI-1932, p. 2. Citaremos en adiante por esta fonte.

alude tamén Risco para o ensino da Historia na súa obra *Elementos de Metodología de la Historia*. A continuación enxalza brevemente a reforma universitaria de Fernando de los Ríos, que salvo certas faltas de orientación, parecía responder a plans esperanzadores de óptimo resultado, permitindo polo menos abrir un camiño semellante ao que se vivía no veciño Portugal³³. Remataría centrándose no concepto da galeguización da Universidade. Como Viqueira, pensaba nunha “Universidad Grande y Moderna, alma de una Galicia gallega” aberta a vida enteira e a Europa, “no desdeñando el ruralismo, del que utilizamos sus valores emocionales y tradicionales, dándoles una vitalidad actual”, e na que desenvolvese ó mesmo tempo unha ensinanza práctica e investigadora, fuxindo desa burocracia na que estaba inmersa. Nese proceso, o estudante de Dereito pon en evidencia o retraso lexislativo autonómico de Galicia respecto a Cataluña, que afecta especialmente ao ensino. Baseándose nesa hipotética igualdade, reclama a autonomía universitaria, alomenos igual á concedida para os cataláns polo Decreto do 1 de xuño de 1933. Tamén entende que dita autonomía está chea de restricións que afectan a toda a organización en xeral, non podendo decidir, entre outras cousas, o contido e duración dos plans pedagóxicos, as inmersións orzamentarias, o nomeamento do profesorado que queda ao arbitrio do ministro español ou nun Padroado que se integraba por persoas nomeadas polo Estado e pola Generalitat, respectivamente. Respecto ao nomeamento do profesorado, amparado na postura sostida polos institucionistas e nas fórmulas de autonomía universitaria doutros países europeos adiantados, indica como nun “ideal remoto, las cátedras no se proveerían por oposición” e a “misma Universidad nombraría su profesorado, escogiendo entre los más reconocidos prestigios”³⁴. Por suposto, tamén estaría presente a reclamación do bilingüismo para o ensino que permitiría xa dende os primeiros anos unha aprendizaxe na lingua materna como base de toda instrución e de formación do espírito. Insítese no famoso Decreto de Bilingüismo outorgado por Marcelino Domingo no ano 31 para Cataluña, que recoñecía a creación dunha cátedra de catalán en cadansúa Normal, deixando amplas marxes aos seus Claustros na programación e contratación de profesores voluntarios. De acordo coa nosa terra agrícola e gandeira, remata a intervención coa petición para Galicia de estudos de Arquitectura, unha Escola de Veterinaria e outra de Enxeñeiros e Peritos Agrónomos.

Continuando coa orde de actividades que vimos expondo, o director do Instituto de Noia, Álvaro de las Casas, impartiu unha conferencia no Paraninfo da Universidade organizada pola A.P.E.F.L. o día 9 de marzo de 1933 sobre “O momento universitario”, insistindo na necesidade de erguer a conciencia nacionalista e facendo ao mesmo tempo un chamamento á mocidade universitaria para que se enrole no movemento xuvenil de tinguidurana-

³³ *Ibidem*. O ensino universitario deste país portugués debía ser ben coñecido polo autor cando o pon como exemplo dun lugar “en donde siendo una misma ley universitaria la que rige para todo el país, el profesorado luso tuvo la rara virtud de acomodarse a los medios geográficos y a la realidad social que le rodeaba, de tal forma que en los fondos bibliográficos, en el decorado de las aulas, en las costumbres académicas, en todo, no hay quien pueda confundir a la Univerisad de Oporto con la de Coimbra, ni aun a éstas con la de Lisboa. (Esta norma pretende recogerla Fernando de los Ríos en el preámbulo puesto al proyecto de ley para la reorganización universitaria)”.

³⁴ *Ibidem*.

cionalista *Ultreya*, que el mesmo fundara un ano antes³⁵. Tamén neste ambiente un tanto propicio baixo o reitorado de Alexandre Rodríguez Cadarso (1930-33), foi cando Vicente Risco mantivo unha breve relación coa Universidade ó pórse en marcha no ano académico 1932-33 un curso de cultura galega, organizado na Facultade de Filosofía e Letras polo "Instituto de Estudios Regionales" desa Universidade en colaboración cos membros do SEG. Nel interviron os profesores Abelardo Moralejo con temas de Lingua, Filgueira Valverde encol da Literatura galega e Risco sobre Historia de Galicia³⁶. Este curso alternábase cun ciclo de conferencias a cargo do Instituto de Estudios Portugueses no que interviron, entre outros, os ilustres profesores do país veciño Fidelino de Figueiredo e Sergio de Sousa, falando encol da Literatura do seu país³⁷. Segundo testemuña un dos asistentes a este acto que asina co pseudónimo de Borobó, parece ser que estaban programadas outras intervencións coma as de Lugrís Freire, presidente naquel entón da RAG, que disertaría sobre Lingua e Literatura, Otero Pedrayo sobre Xeografía e tal vez Ángel del Castillo sobre Arte de Galicia³⁸. O que si nos consta pola revista *Nós* é que Vicente Risco e Ramón Otero Pedrayo, invitados pola "Seición de Estudos Galegos" que funcionaba na Facultade de Filosofía e Letras, pronunciaron cadansúa conferencia no remate do curso académico 1931-32. A de Risco versou sobre a "Introducción ó estudo do folk-lore galego" e a de Otero sobre a xeografía humana das vilas galegas³⁹.

Sexa como for, estamos claramente ante un intento de levar e converter, á súa vez, en axente criador da cultura galega o ensino universitario, que segundo parece, as leccións desenvolvidas tiveron gran interese. Así o deducimos do curso impartido polo profesor normalista Vicente Risco sobre a Historia de Galicia, lido na segunda quincena de novembro de 1932, na aula número catro da Facultade de Letras, contando cunha numerosa asistencia procedente de todas as clases sociais, sendo gabada no diario *El Eco de Santiago* con data do 28 de novembro de 1932; e tamén o de Xosé Filgueira Valverde, realizado no mes de xaneiro de 1933, altamente concorrido.

Na fronte de actuacións estudantis de política activa notorio foi un manifesto de finais de 1933 rubricado por un grupo de estudantes das distintas Facultades e dirixido aos escolares, aos universitarios e aos galegos en xeral no que se defendía a creación dunha vida universitaria autenticamente galega, respectando a nosa fala, o noso idioma e os nosos problemas. Unhas aspiracións que se concretaban en cinco puntos: autonomía de Galicia, independencia universitaria con relación a Madrid, Federación Universitaria única e galega, igualdade de dereitos para o galego con relación ó castelán e establecemento de

³⁵ Vid. CASAS, A. das: "Os homes, os feitos, as verbas. Vida Universitaria", *Nós*, nº 111 (15-III-1933) p.55; tamén CASAS, A. das: "O momento universitario. Verbas ós mozos galegos. O momento universitario, Santiago, 1933, p. 5.

³⁶ Vid. Seminario de Estudos Galegos: *Seminario de Estudos Galegos. Dez cursos de traballo (1923-1934)*, Santiago, 1934 (2ª ed.), pp. 50, 48 e 38; Os homes, os feitos, as verbas. Vida univertitaria", *Nós*, nº 110, 15-II-1933, p. 37 (para a intervención de X. Filgueira Valverde).

³⁷ Vid. "Os homes, os feitos, as verbas. Vida univertitaria", *Nós*, nº 110, 15-II-1933, p. 37-8; e "Os homes, os feitos, as verbas. Libros", *Nós*, nº 111, 15-III-1933, p. 55.

³⁸ Vid. BOROBÓ: "El maestro Risco, en la Universidad", *La Noche*, 10-XI-1961, p. 8.

³⁹ Vid. "Os homes, os feitos e as verbas. Risco e Otero na Universidade Galega", *Nós*, nº 102 (15-VI-1932), p. 110.

cátedras permanentes de cultura galega. As mesmas que se seguían a defender a inicios de 1936 dende o voceiro da F.M.G. (Federación Mocidade Galeguista) no que, nunha nota da Redacción, se indicaba que “a nosa Universidade, non é nosa. Son moi poucos os mestres galegos que n’ela ensiñan e inda d’istes hai algús que soio levan o nome de galego”⁴⁰.

Respecto do ensino secundario, os problemas viñan sendo unha continuidade de existentes na escola primaria. Xa cara ao final da República, coas esperanzas postas na necesidade dun decreto que permitise o bilingüismo escolar conforme co natural da vida ordinaria, o profesor Filgueira Valverde facía “notar que os seus alumnos non se decataban da mor parte das eisplicacións porque ¡non enxerguían o castelán!” pese a que el impartía clases en cursos altos⁴¹. A situación era un fiel reflexo dunha lexislación incomprendida e totalmente allea á realidade do país. Así mesmo, Manuel Gulín, a través dunhas duras palabras manifesta que a “segunda enseñanza foi a mais aldraxada pol-as falcatrudas dos amos dictatoriales: nin que fora pensada d’intento pra escorrentar nos estudantes a lediza do estudo”, resultando penoso “qu’os bachilleres teñan que facer despóis de rematado o grado a descuberta do corpo e do espírito da súa terra”⁴². Antes, novamente o profesor de xeografía no Instituto ourensán, Otero Pedrayo, ilustre discípulo avantaxado do eminente xeógrafo Eduardo Moreno López, dende *El Pueblo Gallego* daba as claves metodolóxicas de como impartir ese ensino secundario e universitario nas diversas disciplinas:

“No Instituto, na Geografía, na Literatura, na Hestorea, na Gramática, hai lugar d’abondo pra desenrolar en primeiro tñrmo leuciós ceteiras en col de todol’os aspectos xeográficos, das primaveiras i-outonos literarios, da formazón e tempos da concenza galega, da evoluzón do noso idioma, coma os traballos das cátedras d’historia natural s’han vidualizar cos exemplos inmediatos da gea, da flora e da fauna galega, i-o ensino da agricultura c’as labouras dos nosos agros. Deber iste que abrangue os profesores galegos e non galegos pois istes saben que o galeguismo lonxe de supoñer renunzazón e particularismo quer dicir espírito granqueador a ô mundo moderno e que unha enseñanza real na Galiza e pra galegos soilo en realidás galegas tén a súa primeira apricazón.

No mesmo caso –mais necesario e doado de cumprir- está a nosa Universidade. Namentras non viva oficialmente unha verdadeira facultade galega, hai espazo nas cátedras, hai o dereito dos cursos libres e das ensinanzas complementarias”⁴³.

⁴⁰ “A nosa Universidade non e nosa”, *Guieiro*, nº 5 (1-I-1936), p. 1.

⁴¹ Vid. BEN-CHO-SHEY: “O lingoaxe nas escolas”, *A Nosa Terra*, nº 395 (20-XII-1935), p. 3.

⁴² GULÍN, M.: “Cimentos da terra. Un plan de enseñanza”, *A Nosa Terra*, nº 271 (1-V-1930), pp. 9 e 10-

⁴³ OTERO PEDRAYO, R.: “Un deber do Profesorado Galego”, *El Pueblo Gallego*, 16-VII-1930, p. 1. Noutro artigo seu, apunta: “Cada longo día do Maio ten infindos espazos de tempo pr’os rapazes do Instituto. A cada hora esculcan novos hourizontes e novos dóores nas seráns queimadas pol’o sol, no balbordo cidadán das rúas cando s’acenden as luzes. Ollan novas cousas nos país, nas amigas dos hirmáns, nas compañeiras, nos amigos. Soilo o sunido das leciós dá un pouquiño de unidade a iste vivir neboento afundido nas ondas vidadeles d’un mundo novo. A maor porceon d’istes rapazes son galegos. Tudos saben, inda que non tudos a falen, a súa lingoa. Diant’iles penso na terra, na ridente ribeira frorecida, na vasta montana ascondida pol’os termos do hourizonte. Dentro de tres, de catro anos, cada un collerá o seu camiño. D’iste fato de trinta e tantos estudantes sairán moitos comercientes, algús funcionarios, algunhas maestras, cicáis ningún galego. ¿Cantos deles serán perdidos prá terra? ¿Cantos mimarán e acougarán a nobre direuceon d’un vivir galego, conscente da funceon da Galiza no mundo. Háinos chaponciños: primeiros logares nas oposiós. Háinos d’unha indefrenza fisiolóxica. Tudos o rematarse iste Maio,

Finalicemos indicando simplemente que nas Normais tampouco había nada que salientar despois do dito anteriormente. Se ben é certo que parecía abrir algunhas luces o feito de que o Ministro de Instrución Pública do primeiro gabinete republicano publicara o 9 de xuño de 1931 un decreto no que se facilitaba a adecuación das escolas normais catalás ás novas esixencias da pedagogía viva, contemplando a creación de cátedras de lingua catalá. En Galicia o resultado, como nos indicou Castelao, foi tan só esperanzador. As actividades quedaban frecuentemente ao dispor do celo claustral que quería abandonar as vellas pautas e pórse a ton coa finalidade pedagóxica que perseguía o novo réxime. Este foi o caso dalgúns cursiños emprendidos concretamente por este órgano de goberno da Escola Normal de Pontevedra e resaltados dende *El Pueblo Gallego* como un incentivo de realismo, de amor á terra, de realizar a obra educativa dentro do medio social no que esta se desenvolve e que debería estenderse aos demais centros educativos de Galicia:

“Hubiéramos querido que al plan de estudios de las Escuelas Normales se incorporase, por lo que afecta a Galicia, la lengua y literatura regionales. Sin conocer el idioma no es posible penetrarse del ambiente social del pueblo que lo habla. Aun recordamos con estupor cómo en tiempos de la Dictadura, merced a un procedimiento absurdo que se llamaba de la «lista única», vinieron a cubrir las escuelas vacantes en Galicia maestros andaluces, valencianos y catalanes, que se volvían locos para comprender y hacerse entender de los niños hijos de nuestra tierra.

La Escuela Normales gallegas deben suplir la falta de una cátedra especial de lengua y literatura galaicas con iniciativas especiales que pongan a los maestros futuros en camino de procurarse ellos mismos tan importantes conocimientos.

Entendiéndolo así, el claustro de la Escuela Normal de Pontevedra acaba de acoger con la mayor complacencia la idea de organizar un cursillo especial de idioma, literatura e historia de Galicia⁴⁴.

entran n'un vrán decisivo, cicais, na formaceón do seu carautre. Aquil lampantín non perdeu en tres cursos o ser da aldeia ¡Ogallá non s'avergoñe endexamais d'ela!. Teño fé noutro enredante: non acerta unha resposta mais vinlle os ollos mollados unha vegada en que falando do Carral e dos segadores, dos cruceiros, dos camiños e das leendas do norte, tuda a hora da clase arrecendeu vagamente a outonos e primaveiras galegas". OTERO PEDRAYO, R.: "Na clase", *A Nosa Terra*, nº 236 (1-VI-1927), pp. 2 e 3.

⁴⁴ "Opiniones. La labor a realizar por las Escuelas Normales gallegas", *El Pueblo Gallego*, 9-XI-1932, p. 1.